

Analyse, inform and activate

LAKA

Analyseren, informeren, en activeren

Stichting Laka: Documentatie- en onderzoekscentrum kernenergie

De Laka-bibliotheek

Dit is een pdf van één van de publicaties in de bibliotheek van Stichting Laka, het in Amsterdam gevestigde documentatie- en onderzoekscentrum kernenergie.

Laka heeft een bibliotheek met ongeveer 8000 boeken (waarvan een gedeelte dus ook als pdf), duizenden kranten- en tijdschriften-artikelen, honderden tijdschriftentitels, posters, video's en ander beeldmateriaal. Laka digitaliseert (oude) tijdschriften en boeken uit de internationale antikernenergie-beweging.

De [catalogus](#) van de Laka-bibliotheek staat op onze site. De collectie bevat een grote verzameling gedigitaliseerde [tijdschriften](#) uit de Nederlandse antikernenergie-beweging en een verzameling [video's](#).

Laka speelt met oa. haar informatie-voorziening een belangrijke rol in de Nederlandse anti-kernenergiebeweging.

The Laka-library

This is a PDF from one of the publications from the library of the Laka Foundation; the Amsterdam-based documentation and research centre on nuclear energy.

The Laka library consists of about 8,000 books (of which a part is available as PDF), thousands of newspaper clippings, hundreds of magazines, posters, video's and other material. Laka digitizes books and magazines from the international movement against nuclear power.

The [catalogue](#) of the Laka-library can be found at our website. The collection also contains a large number of digitized [magazines](#) from the Dutch anti-nuclear power movement and a [video-section](#).

Laka plays with, amongst others things, its information services, an important role in the Dutch anti-nuclear movement.

Appreciate our work? Feel free to make a small [donation](#). Thank you.

www.laka.org | info@laka.org | Ketelhuisplein 43, 1054 RD Amsterdam | 020-6168294

DE ANTI KERNENERGIEBEWEGING IN NEDERLAND

De anti kernenergiebeweging is na de gebeurtenissen in Brokdorf en Malville en na de grote Kalkardemonstratie van september 1977 weer in het brandpunt van de politieke belangstelling komen te staan. Na een tweetal jaren van stilte op het gebied van het verzet tegen kernenergie, lijkt een nieuwe fase in de anti kernenergiebeweging te zijn aangebroken. In dit artikel wordt geprobeerd om de uitbouw van het nukleair industriële kompleks te schetsen en wordt een histories overzicht gegeven van de ontwikkeling van het verzet ertegen.

Uit: Paradogma, jrg.VIII, nr 4, december 1977

Bij het omzetten van de gescande tekst is de oorspronkelijke spelling aangehouden, overduidelijke typefouten zijn verbeterd.

DE ANTI KERNENERGIEBEWEGING IN NEDERLAND

De toepassing van kernenergie staat in Nederland eigenlijk pas een paar jaar ter discussie (1). Voordien leek er tussen overheid, parlement, wetenschap, industrie en elektriciteitsproducenten grote consensus te bestaan over de noodzaak van industriële innovatie en economische groei en — in dat kader - van uitbreiding van toepassing van kernenergie.

Bezwaren en verzet die in de loop der jaren naar voren kwamen concentreerden zich rond zaken als:

- gevaren van radioactiviteit voor mens en milieu;
- de mogelijkheid van catastrofale ongelukken;
- gevaren van sabotage en terrorisme;
- vergrote kans op verspreiding van splijtbaar materiaal en daarmee van atoomwapens;
- het onopgeloste probleem van eeuwenlange veilige opslag van radioactief afval.

Meer in het algemeen leek kernenergie kristallisatiepunt te worden van verzet tegen voortgaande industrialisatie, milieuaantasting, verspilling van grondstoffen en schaalvergroting.

Door de actuele crisis, gepaard gaande met grote werkloosheid wordt de politieke slagkracht van het verzet tegen tomeloze en kritiek— loze uitbreiding van toepassing van kernenergie zwaar op de proef gesteld. De kernenergielobby laat niet na te wijzen op het grote belang van kernenergie voor voldoende economische groei, die ook nodig zou zijn om het werkloosheidsvraagstuk aan te pakken.

In dat verband is de vraag actueel wat de politieke betekenis van het verzet tegen kernenergie is. Die vraag proberen we te beantwoorden aan de hand van een terugblik op ontstaan, samenstelling en programma van de Nederlandse anti-kernenergiebeweging. Eerst gaan we echter in het kort in op de materiële basis van die beweging, namelijk de wijze waarop door de kernenergielobby de ontwikkeling van kernenergie wordt bevorderd. Het geheel wordt voorafgegaan door een paar opmerkingen over de gevolgde werkwijze.

werkwijze

Voor de totstandkoming van dit artikel zijn een vijftal gesprekken gevoerd met twee leden van de Nijmeegse Stroomgroep Stop Kernenergie, Manus van Brakel en Désiré Fassaert. De neerslag van deze gesprekken is met name terug te vinden in het tweede en grootste deel van het artikel, dat gaat over de Nederlandse anti-kernenergiebeweging. Daarbij is het van belang steeds in het achterhoofd te houden dat het om een interpretatie achteraf gaat. Ofschoon geprobeerd is de kontekst waarin de AKB opereerde weer te geven, herbergt zo'n rekonstruktie een aantal onmiskenbare gevaren. Ook al omdat we de AKB betrekkelijk zelfstandig van haar materiële basis beschreven hebben. Eén van die gevaren is dat vrij gemakkelijk een systematiek en een logika het betoog binnensluipt, waarvan op het gegeven specifiek historische moment wellicht geen sprake is geweest. Om daaraan tegemoet te komen is uitgebreider onderzoek (sic) noodzakelijk. Ons heeft steeds voor ogen gestaan althans een begin te maken met een politieke waardering van de AKB.

1. HET KOMPLEX

We beginnen de korte schets van de ontwikkeling van kernenergie in Nederland en de groeperingen die zich daarvoor hebben ingezet na de tweede wereldoorlog. Immers toen drong het besef door dat het "noodzakelijk" was nucleair onderzoek te gaan doen met het oog op de inmiddels opgelopen "achterstand" (met name ten opzichte van de VS) en het belang dat er aan gehecht werd voor de industriële ontwikkeling. In 1946 kreeg dat besef institutionele vorm in de stichting Fundamenteel Onderzoek der Materie (FOM), waarin met steun van de industrie en in overleg met de overheid onder meer onderzoek werd gedaan naar de verrijking van uranium (het ultracentrifugeprocedé). In 1955 wordt uit onderhandelingen tussen de FOM, de KEMA (NV tot Keuring van Electrotechnische Materialen, een service-orgaan van de elektriciteitsproducenten), de industrie en de overheid de Stichting Reactorcentrum Nederland (RCN) geboren. Aanvankelijk gaf de overheid alleen geld. Doch in de loop van de vijftiger jaren - als de kernenergieactiviteiten toenemen - ontstaat de noodzaak aan beleid en wetgeving waarvoor een hele serie advieskolleges (waarvan de Industriële Raad voor de Kernenergie de belangrijkste is) in het leven wordt geroepen. De groeiende belangstelling van de kant van de

industrie, naar met name de commerciële aspecten van toepassing van kernenergie, wordt gemarkeerd door de oprichting in 1959 van de joint venture NV NERATOOM, waarin bedrijven samenwerken die op nucleaire orders vissen: zoals de Nederlandse Dok— en Scheepsbouwmaatschappij, de Rotterdamse Droogdok Maatschappij, de Koninklijke Schelde Maatschappij, Wilton Feijenoord Bronswerk, de Machinefabriek Breda (die alle vijf in het midden van de jaren zestig fuseerden tot Rijn-Schelde en later met Verolme tot RSV), alsmede Philips, de Verenigde Machinefabrieken VMF en het ingenieursbureau Comprino. De potentiële afnemers van kernenergiecentrales, de provinciale elektriciteitsproducenten die sinds 1920 voor de productie en distri— butie van elektriciteit zorg dragen, hadden zich al in 1949 verenigd in de N.V. Samenwerkende Electriciteitsproductiebedrijven (SEP). Hun bijzondere belangen op het gebied van de kernenergieontwikkeling (stijgend elektriciteitsgebruik versus schaarse fossiele brandstofbronnen) worden sinds 1965 - wanneer met de bouw van de eerste kerncentrale te Dodewaard wordt begonnen - behartigd door de N.V. Gemeenschappelijke Kernenergiecentrale Nederland (GKN). KEMA, SEP en GKN zijn alle gevestigd te Arnhem en worden gezamenlijk wel aangeduid als 'Arnhemse Instellingen'.

Zo langzamerhand worden in de loop van de jaren vijftig en zestig de contouren zichtbaar van een Nederlands nucleair-industrieel complex, een uiterst ondoorzichtig woud van raden, instanties, onderzoeksteams, instellingen en adviesorganen, alle opererend vanuit eigen inzichten, opvattingen en niet te vergeten belangen, en maar op een punt unaniem: KERNENERGIE MOET. Door dat woud lopen echter een aantal rode draden, die soms een gesloten circuit vormen en op andere momenten een hevige kortsluiting te zien geven. Die draden worden respectievelijk getrokken door:

- de overheid, die van meet af aan het aksent heeft gelegd op het belang van kernenergie voor de industriële ontwikkeling en voorwaarden heeft geschapen om onderzoek naar en (eventuele commerciële) toepassing van kernenergie mogelijk te maken;
- de Arnhemse Instellingen, als elektriciteitsproducenten enerzijds gebaat bij goedkope elektriciteitsproductie, die anderzijds niet gedecentraliseerd, dat wil zeggen aan hun bevoegdheden onttrokken mag worden;
- de industrie, die de nadruk legt op het belang voor industriële ontwikkeling en het op peil houden van nucleaire know-how; beide worden gedefinieerd als zijnde in het algemeen belang, zodat een beroep op steun van de overheid gerechtvaardigd wordt geacht; verenigd in NERATOOM;
- de onderzoeksklubs, zoals RCN en TNO en FOM.

In de ontwikkeling van kernenergie in Nederland nemen twee projecten een belangrijke plaats in: het ultracentrifugeproject en het natriumtechnologieproject. Het ultracentrifugeproject ressorteert onder het FOM, dat in 1968 zo ver was gevorderd met onderzoek dat tot de bouw van een proeffabriek werd besloten, waarvoor in 1969 Ultracentrifuge Nederland NV (UCN) werd opgericht. Deelnemers: Nederlandse staat 55%, DSM 10%, Shell 10%, Philips 10%, VMF 7,5% en RSV 7,5%. Later haakten de industriële deelnemers aan het project af, toen tot een uitbreiding van de capaciteit werd overgegaan. "Nog onlangs lieten deze bedrijven weten dat Almelo commercieel geen interessante propositie was" (2). In 1970 is een consortium tussen Nederland, West-Duitsland en Engeland gevormd dat de centrifuge technologie beheert, met als multinationale uitvoeringsmaatschappijen URENCO voor de verrijking en CENTEC voor de centrifugefabricage.

Het TNO heeft zich met NERATOOM sinds 1962 gekoncentreerd op de technologie van vloeibaar natrium. Rond 1970 waren de researchwerkzaamheden zover gevorderd dat kon worden overgegaan tot de bouw van een prototype snelle natriumgekoelde kweekreaktor (SNR). De SEP ging voor 15% deelnemen in een Duits-Nederlands-Belgische joint-venture van elektriciteitsproducenten, die de centrale bestelden en zullen beheren. De bestelling werd geplaatst bij een industriële joint-venture waarin reaktorbouwers van de drie landen participeren. De NV NERATOOM neemt hierin het Nederlandse aandeel voor haar rekening. In 1972 besloten de regeringen van de drie landen de financiering van de 300 MWe SNR te Kalkar over te nemen. De Nederlandse regering haalde het geld bij de elektriciteitsgebruikers via de zgn. Kalkar-heffing.

Tot slot willen we aan de hand van een paar voorbeelden de verhoudingen tussen bovenstaande groepen illustreren.

Een typisch geval van kortsluiting ontstond rond de aanbesteding van de kernenergiecentrale bij Borssele in

1969. Het moest de eerste commerciële kerncentrale worden, en de ondernemers in NERATOOM liepen de deur bij de Provinciale Zeeuwse Electriciteits Maatschappij (PZEM) plat om voor het eerst sinds de oprichting in 1959 een nucleaire order van enige betekenis in de wacht te slepen. In samenwerking met de Amerikaanse reaktorbouwer Westinghouse had NERATOOM een offerte geplaatst. Doch de PZEM had er weinig vertrouwen in. Volgens Uitham c.s. zagen de elektriciteitsbedrijven een Nederlandse reaktorbouwindustrie überhaupt niet zo zitten: "Voor de electriciteitsbedrijven bood afhankelijkheid van één Nederlandse reaktorbouwer (de joint venture NERATOOM) met een te kleine thuismarkt om voldoende ervaring op te doen, onvoldoende waarborgen voor een betrouwbare en goedkope electriciteitslevering" (3).

De order ging uiteindelijk naar de Duitse Kraftwerk Union AG, waarin Siemens en AEG hun belangen op het gebied van de kernenergie hebben verenigd. De NERATOOM partners waren ziedend: "Klaarblijkelijk zijn de verhoudingen in ons land van dien aard dat in feite één der provinciale overheden een zodanig beleid kan voeren dat de gedane uitgaven van de staat op de tocht worden gezet en de belangen van de zware industrie en allen die daarin hun bestaan vinden ernstig worden veronachtzaamd" (4). NERATOOM ging zich toeleggen op Kalkar. RSV zocht contact met de andere Amerikaanse reaktorgigant General Electric en de Zwitserse onderneming BrownBoveri en de VMF ging in zee met de Duitse Kraftwerk Union: een opzetje van de Industriële Raad voor de Kernenergie, die de elektriciteitsbedrijven onder druk zette om een voldoende order bij een van deze twee Nederlandse ondernemingen te plaatsen, die nu een internationaal onderkomen hadden gevonden. Westinghouse en General Electric beheersten tot 1971 de reaktormarkt. Daarin is de laatste jaren verandering gekomen door de activiteiten van Westeuropese en Japanse bedrijven. Het Franse Framatome heeft al reactoren verkocht aan België, Iran, en Zuid-Afrika en onderhandelt met Egypte, Irak, Koeweit en Brazilië. De Westduitse Kraftwerk Union (KWU) sloot reeds contracten met Brazilië, Argentinië, Spanje en Iran. Het Zweedse Asea-Atom verkocht onder meer twee centrales aan Finland. De Japanse ondernemingen Mitsubishi, Hitachi en Toshiba en het Canadese Candu(reactor) hebben inmiddels ook hun eerste schreden op de reaktormarkt gezet.

Een andere kortsluiting - met name tussen de elektriciteitsproducenten en de overheid - deed zich voor naar aanleiding van het besluit van de regering om de kosten verbonden aan de Nederlandse bijdrage aan Kalkar om te slaan via een heffing op de gebruikers van elektriciteit. De elektriciteitsproducenten waren van mening dat Nederland in hoofdzaak om redenen van industriële aard in het Kalkar-project participeert, en wezen om die reden een algemene nucleaire elektriciteitsbelasting van de hand. Of in de woorden van de Haagse Post: "De Nederlandse machine-industrie kan zodoende kosteloos, d.w.z. op kosten van de Nederlandse elektriciteitsgebruiker, een aardige portie technologische know-how opdoen bij de uitvoering van een economisch dubieus en qua veiligheid nog veel twijfelachtiger project" (5).

Op andere momenten vormen de vier clubs echter een homogeen gezelschap, dat er op 'effektieve' wijze in lijkt te slagen kritiek buiten de deur te houden en dat de belangen van de industrie en de elektriciteitsinstellingen hoog in zijn vaandel heeft geschreven. Uitham c.s.: "Voor een advies over mogelijke alternatieven doet de overheid een beroep op deskundigen die - vaak bij gebrek aan anderen - belang hebben bij de ontwikkeling van de kernenergie. Deze grote mate van beheersing van de beleidsalternatieven van de overheid geeft de industrie en de electriciteitsinstellingen grote macht in de ontwikkeling van de kernenergie". Kortom, een gesloten circuit, waarin alternatieven en kritiek zometoos taboe zijn, dan toch in elk geval nauwelijks doordringen. Uitham c.s. achten het in dit verband "tekenend dat een bezinning op het beleid, in de zin van een grotere belangstelling voor gezondheids-, milieu- en ruimtelijke ordeningsaspecten, pas na intensieve buitenparlementaire acties (...) tot stand kwam" (6).

2. HET PROTEST

de eerste periode, 1945—1972

We hebben gezien hoe in deze fase het nucleair-industriële kompleks zijn tentakels steeds verder uitslaat. Dit imperium verkeert in een fase van stormachtige groei, die nauwelijks belemmerd wordt door enig protest. In kringen van industrie, overheid en wetenschap wordt algemeen de wenselijkheid van de verdere ontwikkeling van de vreedzame atoomtechnologie onderschreven. De ontwikkeling van een kernindustrie werd noodzakelijk geacht om de economische groei te kunnen blijven stimuleren. Industriële vernieuwing

was hiervoor noodzakelijk en de kernsplitsing werd beschouwd als een van die geslaagde technologische vindingen, die deze verdere groei tot in lengte van dagen zou garanderen.

Het zal tot in de zestiger jaren duren voordat de eerste scheurtjes in dit hecht gebouwde atoomblok zichtbaar worden.

De eerste vraagtekens achter de ontwikkeling van kernenergie worden vooral door wetenschappelijke kringen in de V.S. gezet. Ten aanzien van de kernenergie bestond daar allang een kritiese beweging. Al in 1945, na de bom op Hiroshima, werd de Pugwash beweging opgericht, die zich tegen het militaire gebruik van kernsplitsing keerde. Vanuit deze beweging werd ook het verzet gekoördineerd tegen de atoomproeven in de atmosfeer. Leden van deze beweging werkten in de kernindustrie - de vreedzame toepassing van kernenergie - maar een kritische instelling bleef bestaan, onder meer vanwege de onderlinge kontakten die via het tijdschrift, the bulletin of atomic scientists, onderhouden werden.

Felle discussies barstten los in Amerika, toen bleek dat ook aan de vreedzame toepassing van kernenergie levensgevaarlijke konsekwenties verbonden werden. Twee voormalige medewerkers van de Atomic Energy Commission John Gofman en Arthur Tamplin, baarden veel opzien. Die A.E.C. moest namelijk de verdere ontwikkeling van kernenergie stimuleren en moest op de veiligheidsaspecten letten. Met hun uittreden gaven die voormalige medewerkers te kennen, dat ze een dergelijke combinatie niet mogelijk achtten: de ontwikkeling van kernenergie op zich was al een gevaar voor de veiligheid.

De AKB in Amerika, die aan het eind van de zestiger jaren opkwam was een synthese van enerzijds groepen wetenschappers, die het atoomprogramma bekritiseerden en anderzijds de opkomende ekologiese beweging. De discussies in Amerika vormden de bakermat voor de AKB in heel Europa. Het was de Vereniging Milieu Defensie (VMD) die het eerst de Amerikaanse discussie naar Nederland haalde.

Was de, langzamerhand overwaaiende discussie uit Amerika één van de voorwaarden waardoor het Nederlandse verzet tegen kernenergie zich begon te artikuleren, niet minder belangrijk waren de problemen met de centrale te Dodewaard. De werkers in de centrale werden aan steeds hogere stralingsdoses blootgesteld. Bovendien bleek dat er scheurtjes waren in aanlegstukken van het reaktorvat. Door de ervaringen die zij met het werken in een kerncentrale opdeden, kwam in Nederland tegenover de autoritaire theoretische betweterij van de kernenergie-propagandisten, concrete angst te staan. Deze problemen werden aanvankelijk gebagatelliseerd door de verantwoordelijke autoriteiten. Dat zou in de hierop volgende jaren wel anders worden. Onder invloed van de Amerikaanse discussies en verontrust door de problemen rond Dodewaard, waaraan de pers uitgebreid aandacht besteedde, kwamen in 1972-1973 de eerste acties tegen kernenergie van de grond. Deze discussies vonden een voedingsbodem in de opkomende milieubeweging.

De periode 1972-1974

In hoog tempo stapelden inmiddels de problemen van het milieu zich op. De kapitalistische uitbuiting van mens en natuur stuit althans wat dat laatste betreft, in toenemende mate op beperkte mogelijkheden. Zonder volledig te willen zijn, willen we het politieke verzet van deze periode als volgt karakteriseren met behulp van een stel trefwoorden. De Club van Rome leest ons vermanend de les en Farce Majeur grapt: Morgen zullen lucht en water ernstiger verontreinigd zijn dan vandaag. De milieubeweging zwelt aan. Hier valt een makro-bio-beweging onder, die de aandacht concentreert op een gezonde voeding en levenswijze, zonder veel aandacht te besteden aan de maatschappelijke voorwaarden waaronder die gezondere levenswijze zich zal moeten voltrekken. De nadruk ligt op de mentaliteitsverandering die tot gezond-konsumptieve instelling zal moeten leiden. Een andere komponent van die milieubeweging bestaat uit actiegroepen, die zich o.a. richten op aspecten van de ruimtelijke ordening. Zo behaalt de actiegroep Amelisweerd in 1972 suksessen - het door haar uitgestippelde alternatieve tracé wordt door Rijkswaterstaat overgenomen - en gaat de geschiedenis in als de eerste actiegroep, die plannen van Rijkswaterstaat getorpedeerd heeft. Ook rond Schiphol, Twickel, Markerwaard en de Lauwerszee ontstaan actiegroepen.

Kenmerkend voor al deze initiatieven was, dat ze zowel in Nederland als ook in de BRD, ontstonden buiten het traditionele, geïnstitutionaliseerde links om. Het politieke systeem was nauwelijks in staat adequaat te reageren op het specifieke karakter van deze beweging en begon deze slechts schoorvoetend te erkennen en waarderen. Men deed nogal geringschattend over deze ekologiese beweging, omdat deze in hun ogen weinig politieke diepgang had. De politieke betekenis ervan werd niet onderkend en men slaagde er niet in om deze beweging in traditioneel politieke banen te leiden.

Deze milieubeweging kreeg raakvlakken met terreinen die door de politieke partijen bestreken werden o.a.

met de 3% heffing van Langman. Wat beoogde dit voorstel? Volgens deze heffing moest er op elke elektriciteitsrekening een toeslag komen van 3% en met dit geld zou de ontwikkeling van de snelle kweekreaktor in Kalkar voor een deel bekostigd worden. De linkse partijen in het parlement (PvdA, PPR, PSP, CPN en D'66) stemden tegen en ze gingen zelfs verder. Op initiatief van de PPR worden er door de partijen die tegen de Kalkarheffing gestemd hebben anti-Kalkarkomitees (AKK's) opgezet. Voor deze AKK's was de 3% heffing aanleiding voor verzet tegen Kalkar met als doel om de Nederlandse bijdrage aan dat projekt ongedaan te maken. Daartoe werden handtekeningenakties opgezet en werd er een manifestatie georganiseerd, die op 28 september 1974 plaats zou vinden. Deze AKK's werden organisatorisch en inhoudelijk gedragen door de CPN. Tegelijkertijd werden door de milieubeweging, Stroomgroepen Stop Kalkar (SKK's) opgezet. Deze stroom— groepen zijn ontstaan door mensen en groepen die weigerden de Kalkarheffing te betalen, en deze groepen riepen daar ook toe op. Karakteristiek voor deze fase is wel dat deze weigering door de AKK's van de hand werd gewezen. Door op te roepen tot weigering deden de stroomgroepen aan 'burgerlijke ongehoorzaamheid' en daar waren de AKK's op tegen.

De SSK's vormden een bundeling van individuen en groepen die weigerden de Kalkarheffing te betalen. In zo'n tachtig plaatsen ontstonden er van deze groepen. De AKK's, opgezet vanuit parlementair links wilden deze Kalkarheffing aangrijpen om de Nederlandse bijdrage aan de bouw van de snelle *kweekreaktor* stop te zetten. Deze al dan niet weigering vormde het meest in het oog springende strategische verschilpunt tussen de stroomgroepen en de anti Kalkarkomitees, maar op de achtergrond speelden veel meer zaken mee. De SKK's uitdrukking van de ekologische beweging, zette vraagtekens bij de technologische ontwikkeling, terwijl dat bij de AKK's nauwelijks het geval was vanwege de nadrukkelijke opvatting van de CPN op dit punt. De produktiekrachten worden door de CPN opgevat als een autonome grootheid. Deze produktiekrachten hebben wel invloed op de produktieverhoudingen, maar van een wisselwerking is geen sprake. De aard van de produktieverhoudingen - het kapitalistische karakter hiervan in onze maatschappij - heeft geen enkele weerslag op de ontwikkeling en de aard van de ontwikkeling van de produktiekrachten. Techniek wordt dus opgevat als een neutrale instantie. Van belang is enkel wie de beslissingsmacht over die produktiekrachten in handen heeft. Daarbij is een verdere ontwikkeling van de technologie positief omdat deze de - kapitalistische - produktieverhoudingen voortdurend dwingt tot een aanpassing, zodanig zelfs dat het socialisme een objectieve noodzaak wordt, omdat de tegenstelling tussen produktiekrachten en produktieverhoudingen steeds groter wordt. Daarnaast werd het militaire aspekt benadrukt door met name de PSP, de PPR en de CPN.

Bij de SSK's speelde de angst voor de onbekende gevolgen van de nieuwe technologieën een veel grotere rol. Dat men zonaar een kerncentrale van een geheel nieuw type gaat bouwen, zonder enige garantie dat bij wat voor storing of foutje dan ook niet de hele boel uit de hand loopt, vormde een diep-ingeworteld wantrouwen in SKK-kringen. Deze nieuwe technologie werd als irrationeel van de hand gewezen. De AKK's waarin de CPN de boventoon speelde had dus meer oog voor politieke en economische aspecten van de ontwikkeling van kernenergie, terwijl in de SKK's vooral een moment van verontrusting meespeelde. De stellingname onder meer van de CPN dwong de SKK's langzamerhand om ook stelling te gaan nemen met betrekking tot die punten. Wat het op gang brengen van deze discussie betreft heeft de CPN dus een stimulerende rol gespeeld. Voorlopig hoogtepunt in de activiteiten van de AKK's en SSK's is een door de AKK's georganiseerde en door de SSK's ondersteunde manifestatie geweest op het marktplein te Kalkar (28 sept. 1974), waaraan door zo'n tienduizend demonstranten werd deelgenomen. Enige tijd later zou de anti-Kalkarbeweging in een impasse geraken en het zou een aantal jaren duren voordat ze zich als een anti kernenergiebeweging hervindt.

De periode 1975-1977

Voorat evenwel het inzicht algemeen verspreid was dat een heroriëntatie noodzakelijk was geworden, vonden er nog activiteiten plaats die voortborduurden op het succes van de massale demonstratie in september 1974.

We doelen hierbij op het kongres van de AKK's, dat in juni 1975 gehouden is en waar voornamelijk gepraat is over de perspectieven van de strijd na Kalkar. Aan dit kongres zijn een viertal plaatselijke manifestaties voorafgegaan en dit kongres werd gezien als de succesvolle afsluiting van een eerste serie akties. Een tweede aktiereeks zou vanuit deze bijeenkomst gestart moeten worden. Maar de situatie was veranderd, het tij was gekeerd voor de anti Kalkarbeweging. Deze omwenteling lag vooral aan twee gebeurtenissen. De belangrijkste is dat de Nederlandse regering besloten had om de Nederlandse bijdrage aan de tweede fase van

Kalkar stop te zetten en om voor de Kalkarweigeraars een apart potje te creëren. Door het eigen succes zijn de aktieperspektieven verdwenen. Anderzijds valt er ook een wijziging in de politiek van de CPN ten aanzien van het kabinet-Den Uyl waar te nemen, die ingrijpende konsekwenties had voor de AKK's: de CPN besluit haar kader uit de AKK's terug te trekken. Omdat de AKK's grotendeels door CPN-leden draaiende werden gehouden, betekent dit de organisatorische ineenstorting van de AKK's. Geen van de andere partijen was in staat dat over te nemen. Op dat kongres heeft de CPN nog wel geprobeerd om het militaire aspekt van de UCN-fabriek in Almelo naar voren te halen, maar de beweging die dit verzet zou moeten dragen, verdwijnt mede door het toedoen van de CPN, van de aardbodem.

Waarom de SSK's zich tegen eind 1975 niet opgeheven hebben is moeilijk te achterhalen. Feit is dat de strijd tegen Kalkar niet meer aansprak en dat de grenzen van de milieubeweging, die als enig strijdpunt de weigering van de Kalkarheffing kende, in zicht waren gekomen. Het ontbreken van een aktieperspektief wreekte zich ook hier. In dat dilemma tussen het ontbreken van een konkreet en mobiliserend aktieperspektief temidden van de toenemende irrationaliteit van het systeem en de onmacht om hun aktiviteiten in een breder kader te plaatsen, hebben de SSK's inspirerende impulsen gekregen van een langzamerhand van de grond komende samenwerking met links. Met het verdwijnen van de AKK's aan het anti-Kalkarfront verdwijnt een bepaalde politieke inbreng, die plaats maakt voor de impulsen van andere linkse groepen en individuen, die op de SSK's een matig politiserend effekt hebben. De SSK's moeten in deze situatie hun eendimensionale stellingnames vervangen door standpunten met een ruimer aktieperspektief. Het is een leerproces dat eerst langzaam op gang komt en het zal tot in 1977 duren voordat de synthese tussen de milieubeweging en niet-traditioneel links daadwerkelijk vruchten gaat afwerpen.

Dat het zo lang duurt voordat de slapende beweging zich op zou richten wortelt in het eerder genoemde dilemma. De impasse, die de beweging in 1975 kenmerkt wordt geïllustreerd door het feit, dat het de grootste moeite kost om een aantal SSK's draaiende te houden. Het politieke kader van de SSK's was nog te eng om het politieke belang te onderkennen van akties tegen de UCN-uitbreiding. En in 1976 nog is er binnen de SSK's bijna niemand, die op het idee komt om de kredietgaranties van de Nederlandse overheid aan Nederlandse bedrijven voor de levering van reaktorvaten aan ZuidAfrika aan te grijpen om de beweging nieuw leven in te blazen. Alleen de SSK in Tilburg werkt samen met de plaatselijke Zuidelijk-Afrikagroep. In de politieke optiek van de overige SSK's was het onmogelijk om die relatie te leggen. Zij werden gehinderd door gebrek aan inzicht in bepaalde politiek-ekonomische samenhangen om de strijd voor het milieu te koppelen aan de strijd tegen de bewapeningswedloop. Militaire, ekonomische en politieke aspekten worden door de SSK's in begin 1977 wel onderkend, maar men wist er geen weg mee.

Ondanks het ontbreken van een aktieperspektief en het gebrekkige politieke kader van de SSK's werden er toch een aantal akties gevoerd en werd het organisatorische apparaat in stand gehouden van waaruit de beweging tot nieuwe bloei zou komen. Eind 1975 is een kerkenaktie ondersteund en medio 1976 zijn handtekeningen ingezameld onder wetenschappers. Verder is de berichtgeving rond het geruchtmakende rapport Rasmussen verzorgd en zijn akties tegen Dodewaard ondersteund (7). Deze onderwerpen houden de resterende SSK's bezig en langzamerhand komen de voorwaarden tot stand die in september 1977 tot onverwachte suksessen leiden.

Een belangrijk moment in de ontwikkeling is de samenwerking tussen een aantal regionale groepen in Zuid-Nederland in het Gemeenschappelijk Energie Komitee-Zuid Nederland, het GEK-ZN. De elektriciteitsmaatschappijen in Zeeland, Brabant en Limburg wilden gaan samenwerken om de tweede kerncentrale in Borssele te financieren. Het GEK-ZN verzet zich tegen deze samenwerking en tegen de nieuwe centrale. Vermeldenswaard is dat ook de vakbeweging vertegenwoordigd is in het GEK-ZN; zij schaart zich voor de eerste maal in het kamp der tegenstanders. De vakbeweging komt in aktie omdat zij vreest dat door de samenwerking arbeidsplaatsen verloren gaan. In het GEK-ZN vindt er dus een bundeling plaats van politieke partijen, milieugroepen en de vakbeweging.

Achteraf kunnen we zeggen dat de samenwerking in het GEK-ZN de stoot heeft gegeven tot de oprichting van het Landelijk Energie Komitee - het LEK - in begin 1976. De filosofie, die aan de oprichting ten grondslag lag, was dat de anti-Kalkarbeweging van voorheen een te smalle basis vormde om de beoogde anti-kernenergiebeweging van de grond te krijgen. Een uiterst belangrijke voorwaarde hiervoor wordt met het LEK gekreëerd. Het LEK wordt tegen wil en dank een centrale organisatie, waarin vertegenwoordigers van de Vereniging van Wetenschappelijke Onderzoekers (VWO), de VMD, de aktiegroep Strohalp (8), de PPR, de

PSP, de SSK's, van het GEK-ZN en van het Nederlands Instituut Voor Ontwikkeling en Natuur (NIVON) zitting hebben. Oorspronkelijk was het de bedoeling om naar analogie van het GEK-ZN regionale groepen op te zetten die dan vertegenwoordigd zouden zijn in een Landelijk Komitee. Een centrale organisatie was evenwel het maximaal haalbare omdat het overgrote deel van de oude plaatselijke SSK-groepen weggevallen is. We zien verder dat de PPR en de PSP na het wegvallen van de AKK's wederom bij de AKB getrokken, alsmede een aantal milieugroepen. Het verdere uiteenvallen van de beweging en een groeiend gevoel van onmacht wordt met de oprichting van het LEK een halt toegeroepen.

Het behoeft weinig verwondering dat de vorming van het LEK moeizaam verloopt, als we kijken naar het verschillende karakter en de zo andere afkomst van de deelnemende groepen. Overeenstemming bestaat er over het feit dat men de verdere ontwikkeling van kernenergie afwijst.

Over de formulering van een alternatief voor het kernenergieprogramma kan men het niet eens worden, onder meer omdat de VMD een socialisatie van de energiebedrijven afwijst. Maar de eenheid is bereikt en dat is op dit moment voor de AKB een stap vooruit.

De belangrijkste activiteit in 1976 van het LEK is het lobbyen. Het bewustzijn is aanwezig, dat het nucleair-industriële kompleks nog steeds probeert om de bouw van nieuwe kerncentrales erdoor te drukken en vanuit dit besef zet men een tegenlobby op. De PPR is natuurlijk een belangrijk medium bij deze activiteiten.

Daarnaast wordt geprobeerd om de zaak van de kernenergie voortdurend in de publieke belangstelling te houden. Bij de bouw van nieuwe centrales is een massaal protest daartegen noodzakelijk, wat alleen maar mogelijk is als er voortdurende ruchtbaarheid wordt gegeven aan de gevaren van kernenergie. In dit kader worden prominente tegenstanders naar Nederland gehaald en worden plaatselijk akties rond Dodewaard ondersteund. In die plaatselijke akties wordt duidelijk gemaakt, hoe droevig het gesteld is met de beveiliging van die centrale en op wat voor een slordige wijze er met het afval omgesprongen wordt.

Min of meer toevallig ontstaan er in 1976 de eerste kontakten tussen de Westduitse en Nederlandse tegenstanders van kernenergie. Deze kontakten zijn onder meer geïnstitutionaliseerd in de Gelderlandisches Westfalische Burgerinitiative. Informatie wordt uitgewisseld en er ontstaat een informele infrakstructuur waardoor gemeenschappelijke activiteiten in de toekomst gemakkelijker ondernomen kunnen worden.

Eind 1976 begin 1977 komt de AKB in een stroomversnelling terecht onder invloed van binnen- en buitenlandse gebeurtenissen. Bij die buitenlandse akties doelen we op de tweede grote Brokdorf demonstratie van november 1976. De strijd tegen de massale invoering van kernenergie werd al meer dan een jaar gevoerd, beginnend met de akties van de boeren in Wyhl (febr. 1975), maar de konfrontatie van de AKB met het gewelddadige Duitse repressieapparaat leidt tot een grote verontwaardiging, ook in Nederland. Deze gebeurtenis leidt tot een groei van de beweging, die ook inhoudelijk tot verdieping leidt. Van nu af aan is er bij het verzet tegen kernenergie niet enkel meer sprake van louter technische bezwaren, maar het verzet wordt veel direkter verbonden met de repressie van de burgerlijke staat.

Ook binnenlands, vooral in het noorden, worden akties gevoerd, die zich richten tegen de proefboringen in de Groningse zoutlagen. Hierbij wordt onderzocht of het mogelijk is om kernafval in die lagen op te slaan. In Pietersburen en Onstwedde worden autodemonstraties georganiseerd, in de laatste plaats door een breed scala van aktiegroepen. Deze akties blijven regionaal. De organisatoren ervan reageren nauwelijks op een aanbod van het LEK om deze akties nationaal te propageren. Een regionale aktie maakt volgens de organisatoren meer indruk. Er nemen ongeveer 5000 mensen deel aan deze regionale akties. Verder worden rond februari mogelijke vestigingsplaatsen bekend voor nieuwe kerncentrales, elf in totaal. Ook hierdoor wordt de problematiek van de invoering van kernenergie konkreter. Bepaalde regionale initiatieven, zoals in de Flevopolder, komen van de - poldergrond. Het beeld wijzigt in deze periode langzaam. Ontstond er in eerste instantie een Landelijk Energiekomitee, dat met name centrale activiteiten entameert vanwege het gegeven dat er geen plaatselijke en regionale aktiegroepen bestaan, nu komen meer gedecentraliseerde aktiegroepen tot stand. Buiten deze hier geschetste ontwikkelingslijn, waarbij we bekijken hoe de Nederlandse AKB zich onder de vleugels van het LEK ontplooid, valt een demonstratie die door het Landelijk Initiatief Komitee - het LIK - georganiseerd wordt tegen de uitbreiding van de UCN-fabriek in Almelo. Het LIK bestaat uit de CPN, de PPR, de PSP en de PvdA, dezelfde groepen die we bij de AKK's tegengekomen zijn. Betrekkelijk plotseling en onverwacht wordt deze demonstratie gehouden, zonder dat een groepering als het LEK, die al geruime tijd aktief is met het verzet tegen alle aspecten van kernenergie er bij betrokken wordt.

Zonder veel voorbereiding of follow up worden door de parlementaire-linkse partijen akties opgezet. In het kader van deze aktie worden een groot aantal handtekeningen ingezameld en wordt er door 7000 mensen gedemonstreerd.

In de tussentijd is door een breed front van miliegroepen gewerkt aan een manifestatie tegen de atoomplannen. De beweging Stop Atoomplannen belegt vlak voor de verkiezingen een informatiemarkt in de ijdele hoop de heren politici te beïnvloeden. Hoewel de manifestatie een matte aangelegenheid wordt, met een stortvloed aan sprekers, zijn er toch wel een aantal positieve aspecten aan te onderkennen. Op de eerste plaats worden veel milieugroepen gedwongen explicieter stelling te nemen tegen kernenergie. Verder wordt op de manifestatie het woord gevoerd door Ab Schravemade van de industriebond NVV, die een van de centrale argumenten van de kernindustrie ontkracht, namelijk het arbeidsplaatsenargument. Hij stelt dat hij wel een voorstander is van meer werkgelegenheid, maar als dat arbeidsplaatsen bij de UCN in Almelo zijn, dan hoeft dat niet voor hem. Er is nog voldoende werkgelegenheid te creëren bij de isolatie van woningen en bij de ontwikkeling van alternatieve energiebronnen. Een belangwekkende kentering in het denken van - delen van - de vakbeweging. Want tot in de zeventiger jaren behoort uitbreiding van toepassing van kernenergie tot de zaken, waarover een maatschappelijke konensus bestaat.

Alle maatschappelijke groepen konden zich immers tot voor kort vinden in de stelling dat economische groei een noodzakelijke voorwaarde was voor een volledige werkgelegenheid en dat kernenergie op zijn beurt die economische groei veilig moest stellen. Ergo: de noodzaak van een rase ontwikkeling van atoomenergie was in veler ogen evident. Deze stelling, daterend uit het barre korporatieve klimaat van de vijftiger en begin zestiger jaren werd ontkracht, hetgeen een belangrijke stap voorwaarts inhield. Dit praatje van Schravemade leidt tot verwoede interne discussies in de industriebond. Vertegenwoordigers uit Almelo vinden dat hij tegen de belangen van de eigen achterban in gehandeld heeft. Onder het kopje 'perspektieven' komen we nog terug op de vakbeweging.

Na de manifestatie heerst er in het LEK, nog onwetend van de dingen die op korte termijn zouden gebeuren, een kater. De stemming op de manifestatie valt tegen: teveel informatie en te weinig strijd lust, luidt het vrijwel algemene oordeel. Deze manifestatie vormt ons inziens een keerpunt in de AKB. De manifestatie zelf valt nog binnen de traditionele aktiepunten van het LEK: het lobbyen en het informeren. Deze aktiepunten stammen uit een specifiek-historische situatie: een situatie namelijk waarin er nauwelijks plaatselijke en regionale activiteiten plaatsvinden, waardoor kernenergietegenstanders - willen ze tenminste wat ondernemen - moeten opereren op een nationaal, centraal nivo. Het historische belang van het LEK ligt in het feit, dat het door zijn activiteiten de berustende stilte op het terrein van het verzet tegen kernenergie heeft doorbroken en zo een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de voorwaarden, waaronder de nieuwe kernenergiebeweging zich ontplooiën kan.

De omstandigheden waarbinnen het LEK moet functioneren zijn langzamerhand aan verandering onderhevig. Dit betreft zowel de inhoud van de aktie alsook het aantal activiteiten dat plaatsvindt. Onder invloed van de Duitse AKB komt het repressieve element naar voren. De strijd tegen kernenergie wordt verbonden met een strijd tegen die repressie. In Nederland worden de aktieperspektieven gaandeweg duidelijk naar aanleiding van de plannen van de op dit terrein immer aktieve Lubbers. Ook in de vakbeweging komt een discussie over de voors en tegens van kernenergie schuchter van de grond. Een aantal milieugroepen hebben zich verder nadrukkelijker tegen de kernenergie gekeerd. Met de organisatie van de Kalkardemonstratie neemt ook het aantal plaatselijke activiteiten toe. Er moeten bussen georganiseerd worden naar Kalkar en in de diverse plaatsen moet er propaganda voor de demonstratie gemaakt worden. Naar aanleiding van deze voorbereidingen krijgen de plaatselijke groepen een dusdanige impuls, dat het oude beeld van het LEK, dat in een vacuüm moet opereren, langzamerhand vervaagd. Daarnaast groeit de beweging die de kernenergie vanuit een wat andere optiek bestrijdt.

Het LEK is meer een platform, dat zich vanuit een milieuachtergrond moet aanpassen aan een omgeving waarin meer politieke aspecten gaan meespelen. Die beweging daarnaast heeft veel minder die milieu-achtergrond, is zich bewust van de gevaren van kernenergie, maar voelt zich zeker ook aangesproken door de repressie waarop het verzet stuit en door de maatschappelijke ontwikkeling in Duitsland. Deze beweging beziet de ontwikkeling van kernenergie en het verzet daartegen meer in het kader van verzet tegen de kapitalistische samenleving. Het LEK bestaat uit milieugroepen en uit vertegenwoordiging van een tweetal politieke partijen, die andere beweging komt veeleer voort uit het buitenparlementaire links.

We maken dit onderscheid om duidelijk te maken dat als we in het vervolg over de anti-kernenergiebeweging spreken, we zowel het LEK, alsook die beweging daarbuiten bedoelen. We moeten deze beide componenten van de AKB noemen, omdat we anders vervallen tot een droge opsomming van organisaties en acties, zonder dat we iets blootleggen van de dynamiek in de AKB, die haar levensvatbaar maakt.

Gaandeweg ontstaat er een brede discussie over kernenergie. Niet vanwege het bestaan van een LEK - veel mensen zullen van het bestaan niet op de hoogte zijn geweest - maar meer omdat kernenergie een grootheid wordt, die in ieders bestaan in dreigt te gaan grijpen. Deze brede discussie is uitdrukking van een kwalitatieve omslag in de AKB. Het is geen zaak meer van verontruste intellectuelen, zoals het in de vijftiger jaren veelal het geval was. Het is ook niet een zaak waarbij alleen milieubezwaren aangevoerd worden, zoals in de zestiger en begin zeventiger jaren, het wordt een meer politieke zaak. De milieuaspekten die verbonden zijn aan kernenergie worden verbonden met kritiek op een bepaald maatschappelijk systeem. De strijd tegen kernenergie wordt tevens ook strijd tegen een maatschappij waarin het winststreven, het maatschappelijk leven beheerst.

Vanuit het onderscheid tussen het LEK en de beweging zullen we ingaan op de gebeurtenissen van na april 1977, met name de voorbereiding van en de Kalkar demonstratie zelf.

Kalkar 1977

Aan de voorbereiding van die demonstratie is veel tijd besteed, niet verwonderlijk gezien de extreem moeilijke omstandigheden waaronder die demonstratie plaatsvindt. Niet alleen moeilijk vanwege de paranoïde maatregelen die onze burens-rechts treffen, maar ook vanwege de scheiding der geesten in het kamp van de Duitse kernenergie tegenstanders. Aan de ene kant staat daarbij het BBU, waarmee het LEK zich verwant voelt, die confrontaties met de burgerlijke staat schuwt. Aan de andere kant linkse actiegroepen die voor een deel deze confrontatie zeker niet uit de weg gaan, om het eens eufemistisch uit te drukken. Het BBU is aanvankelijk niet bij die voorbereiding betrokken, maar na de garantie van een vreedzaam verloop van de demonstratie - er zal niet tot een bouwplaatsbezetting worden overgegaan - schaarst dit BBU zich toch nog bij de voorbereidingsgroep (9). Op het moment dat de houding van het BBU niet duidelijk is, treedt het LEK naar buiten toe eveneens onzeker op. Tot een paar weken voor de demonstratie speelt men met de gedachte om toch maar in Nijmegen, en dan vreedzaam, te gaan demonstreren. De Nijmeegse Stroomgroep - apart in de organisatiecommissie vertegenwoordigd - wijst op het absurde van deze stap. Het LEK heeft namelijk uitgebreid propaganda gemaakt voor deze demonstratie, het heeft een krantje uitgegeven en allerlei organisaties overgehaald om zich achter deze demonstratie te stellen. Er speelt nog een principiële argument. Door apart te gaan demonstreren zou een dreigende spanning tussen de Duitse milieu- en actiegroepen nog verder op de spits gedreven worden, iets wat de Duitse staat en de Springer-pers zeker zou toejuichen, en de internationale solidariteit geweld zou aandoen. De gehele Duitse AKB zou door deze terugtrekking immers gemakkelijker gekriminaliseerd kunnen worden. Onder druk van deze argumenten, maar zeker ook van de omstandigheden, gaat het LEK overstag en besluit medeverantwoordelijkheid te dragen voor de demonstratie in Kalkar.

We zijn op de voorbereiding van de Kalkardemonstratie wat verder ingegaan om iets meer zicht te krijgen op het functioneren van het LEK. Uiterst moeizaam beweegt het zich op het glibberige pad der politiek, waarbij de koers meer ingegeven wordt door de loop der gebeurtenissen, dan door visie. Deze houding is niet representatief meer voor de beweging die ontstaan is; het LEK vertolkt niet langer de houding van de achterban, het is daarvan verzelfstandigd. Dat is ook niet zo verwonderlijk, als we bedenken dat het LEK opgekomen is in een fase waarin de regionale infrastructuur weggevallen was. Wilde men de krachten bundelen in de anti-atoomstrijd, dan zou het een organisatie op centraal nivo moeten zijn, bij gebrek aan alternatieven. Het LEK, gehinderd door deze erfenis, kan in de huidige samenstelling, niet inspelen op de nieuwe eisen van de AKB. Deze konstatering willen we in het onderstaande uitwerken door een karakteristiek te geven van de nieuwe beweging, die is opgekomen onder meer naar aanleiding van de Kalkardemonstratie van september 1977.

Na de tweede Brokdorfdemonstratie en vooral na de demonstratie in Kalkar is de AKB sterk gegroeid. Plaatselijk moeten voor de demonstratie in Kalkar groepen geformeerd worden, die informatie moeten verspreiden en de bussen moeten verzorgen en deze groepen vormen een kristallisatiepunt voor plaatselijke

kernenergietegenstanders. Deze nieuwe toeloop bestaat voor het grootste gedeelte uit mensen, die al langer actief zijn in het buitenparlementaire aktiegroepenwezen, zowel op de universiteiten als daarbuiten. De vraag is in hoeverre je die nieuwe toeloop kunt karakteriseren in termen van een synthese tussen milieubeweging en socialistische beweging. Wel is er sprake van een nadrukkelijker vraag naar het perspectief van de AKB. In de oude milieubeweging stond de verontrusting voorop en de overtuiging van het eigen gelijk; verwaarloosd werd de wijze waarop die overtuiging omgezet moest worden in politieke actie. In die nieuwe toestroom is juist ervaring opgedaan met het laatste. Op velerlei terrein is men politiek actief (geweest?) en de methodiek van sociale actie beheerst men. Er wordt nu meer nagedacht over die actie en de perspectieven ervan. Als men de situatie zo bekijkt dan zou er een ideale samensmelting plaats kunnen vinden tussen de milieu- en de socialistische beweging. Dat blijft de vraag. Het is zeer wel mogelijk dat de "nieuwlichters" te weinig oog hebben voor de achtergronden van de AKB, waardoor de oude beweging, die wellicht te sterke milieutrekken had, nu een te politieke beweging wordt. Een beweging waarin te zeer een aantal politiek-methodische en strategische strijdpunten voorop gaan staan, terwijl het inhoudelijke strijdpunt - voor een andere energiepolitiek - naar de achtergrond wordt gedrukt.

Als we even verder gaan over die samensmelting tussen milieu- en socialistische beweging, dan is het eveneens zeer wel mogelijk dat deze niet alleen positief is voor de milieubeweging - het perspectief wordt wellicht duidelijker - maar ook bevruchtend werkt op de socialistische beweging. Voorzichtig hebben we al gesuggereerd dat de toeloop wellicht ook voor een deel te wijten is aan problemen in buiten-parlementair links, problemen die zowel betrekking hebben op de wijze waarop tot dan toe politiek gemaakt werd, alsook met de strijdpunten, die voorhanden zijn. Om met dit laatste te beginnen. In het niet-traditionele links is er een steeds grotere tegenstelling ontstaan tussen de krisissituatie, die in theorie zou moeten leiden tot een verscherping van maatschappelijke conflicten, en het daadwerkelijk aanwezig zijn van die konfliktpunten. Ze zijn verbaal wel aan te geven, maar een massale mobilisatie op die strijdpunten lukt om de een of andere reden niet. Kernenergie verschijnt dan als een aktiepunt, waarop dat wellicht wel lukt. De theorie wordt verder gerelativeerd ook doordat er onverwacht en niet-voorspeld een AKB ontstaat. Voor wat betreft de wijze waarop politiek gemaakt werd zouden we het volgende willen opmerken: in het verleden werd politieke strijd teveel los van het eigen bestaan gevoerd. Aan een visie op de totale maatschappij werden een aantal politieke prioriteiten ontleend, waarop actie werd gevoerd. In een dergelijke conceptie werd nogal gemakkelijk omgesprongen met de mensen die een dergelijke politiek moesten dragen. Voorbijgegaan werd aan hun eigen situatie, hun wensen, hun verwachtingen. Nu de kernenergie steeds direkter dreigt in te grijpen in ieders bestaan en de AKB ook stuit op steeds meer repressie, die iedereen konfronteert met angst en onzekerheid, kan hierdoor wellicht die relatie tussen het politieke en de eigen situatie gelegd worden. In zoverre zou ook datgene wat politiek is een verrijking kunnen ondergaan.

Of een aantal van die potentiële mogelijkheden, die we hebben proberen te omschrijven zich ook daadwerkelijk zullen voordoen valt niet te zeggen. Veel zal afhangen van de opstelling van links in die AKB. Wat we hebben willen aangeven is dat er veel meer elementen meespelen, dan die, welke we terugvinden in de wankele opstelling van het LEK. In het verlengde daarvan zouden we willen pleiten voor een organisatiestructuur, waarbinnen die elementen een plaats kunnen krijgen, een structuur waarin de beweging sterker vertegenwoordigd is. Er zal een decentralisatie moeten plaatsvinden. Hierop komen we terug bij een bespreking van de perspectieven. Voordat we hieraan toekomen zullen we eerst kort een aantal verschilpunten tussen de Nederlandse en Duitse AKB aangeven, van belang gezien het internationale karakter van de beweging.

de verschillen tussen de Nederlandse en Duitse AKB

We willen kort ingaan op die verschillen om de andere plaats van de AKB in deze beide landen te belichten. In het verlengde hiervan ligt het besef dat bepaalde strategische en tactische voorstellen die ontspruiten aan de Duitse situatie, hier van minder belang kunnen zijn of zelfs een groei van de beweging kunnen belemmeren. We bedoelen hier dan met name 'de geweldsdiskussie', waar we in de perspectieven op terug zullen komen.

1- Het grootste verschil betreft de plaats van de kernindustrie in het totale economische leven. West-Duitsland heeft een omvangrijke kernindustrie, die voor 25.000 mensen werkgelegenheid betekenen. In Nederland scheidt de kernindustrie slechts enige honderden direkte arbeidsplaatsen. In de BRD wordt de kernindustrie dé sektor van de toekomst genoemd, die de konkurrentiepositie op de wereldmarkt veilig zal moeten stellen, terwijl het in Nederland een marginale sektor blijft. Hooguit kunnen Nederlandse bedrijven gaan functioneren

als onderaannemer voor buitenlandse bedrijven (b.v. VMF). Voor de vakbeweging betekent dit, dat zij zich in Duitsland veel moeilijker zal kunnen onttrekken aan de belangenbehartiging in de kernenergiesektor. Onlangs heeft de Deutsche Gewerkschaftsbund zich op haar kongres uitgesproken voor de ontwikkeling en industriële toepassing van kernenergie. In Nederland zijn de marges voor de vakbeweging wat dit aspect betreft, groter (10).

2- De politieke verhoudingen in West-Duitsland zijn radikaal verschillend van de Nederlandse verhoudingen. Zonder de pretentie van volledigheid willen we hier een aantal punten noemen:

- Het eerste betreft de plaats van de buitenparlementaire beweging. In West-Duitsland is deze veel belangrijker dan in Nederland. De Burger Initiatieven worden gekonfronteerd met allerlei onlustgevoelens, die via parlementaire weg geen uitlaatklep kunnen vinden. In Nederland is een veel breder spektrum van partijen in het parlement vertegenwoordigd en het verzet kan gemakkelijker gekanaliseerd worden. De PPR vormde in dit net een belangrijke schakel, ten tijde van het eerste kabinet Den Uyl. Minister Trip belde elke vrijdag voor de vergadering van de ministerraad naar de organisatoren van de manifestatie Stop de Atoomplannen om te informeren of er nog prominente ondertekenaars bijgekomen waren. Het tekent de sfeer.

- Het verzet tegen de kernindustrie is in West-Duitsland begonnen als een regionaal verzet. Op allerlei plaatsen waar kerncentrales gepland waren, rezen de actiegroepen als paddestoelen uit de grond. Vanuit die plaatselijke actiegroepen is er een landelijke bundeling tot stand gekomen. In Nederland daarentegen vallen de plaatselijke groepen weg na de beëindiging van de akties tegen de 3%-heffing.

Het LEK opereert op centraal nivo, hetgeen een noodzakelijkheid is, omdat er plaatselijk een vacuüm ontstaan was, dat nu pas langzamerhand opgevuld gaat worden.

De regionale beweging kan in Duitsland de vleugels uitslaan omdat er voortdurend nieuwe centrales tot in de verste uithoeken gepland worden en er voortdurend met de bouw van nieuwe begonnen wordt. Dit staat in schril contrast tot de rust in Nederland, waar na Dodewaard, de plannen voor een nieuwe centrale nog in een pril stadium verkeren.

- De samenstelling van de West-Duitse AKB is breder dan de Nederlandse, tenminste als we kijken naar de participatie van milieuorganisaties. Van origine konfessionele organisaties zoals de Weltbund zum Schutzes des Lebens zijn bij onze oosterburen vertegenwoordigd, terwijl dit type organisaties in het Nederlandse verzet niet vertegenwoordigd zijn.

- De linkse beweging houdt zich in West-Duitsland aanvankelijk afzijdig van het verzet tegen kernenergie. Er wordt wat geringschattend gedaan over het verzet van de milieugroepen, die in hun ogen een achterhoedegevecht tegen het kapitalisme leveren. Deze houding slaat om in bewondering naar aanleiding van de taaie strijd van de boeren in Wyhl, die maar liefst 9 maanden lang een bouwplaats bezet houden. Aan deze veranderde houding van links zullen ook opportunistische motieven niet vreemd geweest zijn. Met het groter worden van de AKB werd het een mogelijkheid om het eigen isolement te doorbreken.

In Nederland is die afzijdigheid niet zo groot geweest. We hebben gezien hoe in de AKK's parlementair links tijdelijk een deuntje meegezonden heeft in het koor van kernenergietegenstanders. In West-Duitsland is dat parlementair links veel zwakker, zoals we al aangegeven hebben.

Buiten-parlementair links heeft zich pas laat met de AKB beziggehouden. Ten tijde van de SSK's zijn er al wel individuen actief, maar de kentering is pas gekomen met de voorbereiding van de Kalkardemonstratie.

-De AKB in Duitsland heeft zich ontwikkeld naar aanleiding van het verzet tegen het nationale atoomprogramma. Voor Nederland kunnen we zeggen dat de hernieuwde opbloei voor een groot deel te danken is aan het internationale verzet dat opklaaide. Als vaker in de vaderlandse geschiedenis heeft een buitenlandse storm hier geleid tot een verkwikkend briesje.

de perspectieven

We willen onze perspectieven toespitsen op een aantal elementen, die we ook al in het historische overzicht zijn tegengekomen: te weten het punt van de-centralisatie van de beweging, de verbinding met de arbeidersbeweging, en de functie om niet een aantal van onze wensdromen op de beweging te projekerren. Daarentegen willen we juist een poging wagen om uit de ontwikkeling van de AKB een aantal perspectieven te distilleren.

We hebben gezien dat de AKB voortgekomen is uit de milieubeweging, een beweging die vanaf haar ontstaan gedecentraliseerd van opzet is geweest. Deze milieubeweging richtte en richt zich voor een deel tegen de

bedreiging van het bestaan, waartoe de beslissing veraf genomen wordt. De AKB bestond in het begin ook uit plaatselijke actiegroepen, die zich tegen kerncentrales keerden, die in de directe omgeving gepland werden. In Nederland werd de anti-Kalkarbeweging in 1974 gevormd door een groot aantal plaatselijke AKK- en SSK-groepen.

Naar onze mening is een dergelijke gedecentraliseerde opzet van groot politiek belang. Een energiepolitiek, die met behulp van kerncentrales de energievoorziening veilig wil stellen, kan in een dergelijke opzet, op de lange termijn, beter bestreden worden. Als de vestigingsplaatsen voor kerncentrales bekend gemaakt worden en met de bouw hiervan begonnen wordt, dan kan deze ernstig vertraagd of zelfs verhinderd worden als in al die streken massaal verzet aangetekend wordt, misschien wel met behulp van bouwplaatsbezettingen. Een dergelijke energiepolitiek kan ernstig doorkruist worden en hernieuwd onderwerp van discussie worden.

Een dergelijk verzet laat zich dan veel minder leiden door beslissingen die al dan niet door de overheid genomen worden. Ook als op dit nivo een dergelijke energiepolitiek actief ondersteund wordt is verzet mogelijk. De strijd is dan nog niet gestreden.

Een verzet dat vanuit de basis opgebouwd is, kan ook meer aspecten van het bestaan integreren in het verzet tegen kernenergie. In Wyhl bijv. is het verzet opgekomen, omdat de mensen bang waren voor hun veiligheid, ze waren verontrust door de kerncentrale die in de achtertuin gebouwd zou gaan worden. Dit verzet is langzamerhand omgebogen. Wat eerst enkel angst was, is uitgebreid naar de strijd voor de inrichting van de eigen streek, een inrichting die door die kerncentrale niet meer door henzelf te bepalen was. Het gaat niet alleen om de kerncentrale, het gaat om de democratie, luidde een van de parolen in Wyhl. Andere aspecten gaan eveneens een rol spelen. Zo zien we dat de strijd tegen kernenergie vaak verbonden is met de strijd voor meer autonomie van de regio en tegen regionale onderontwikkeling. Dat zien we in Bretagne en ook in Oost-Groningen. Het verzet tegen de proefboringen in de zoutlagen, daar was ook een verzet tegen het feit dat het aardgas uit die streek weggehaald wordt waarvoor het atoomafval in de plaats komt, terwijl de winsten niet ten goede komen aan de ontwikkeling van de streek. In een gedecentraliseerde opzet kan de strijd tegen kernenergie direkter verbonden worden met de levenssituatie van de betrokkenen. Meer elementen kunnen in die strijd opgenomen worden, waardoor politieke leerprocessen gemakkelijker op gang komen.

Diametraal tegenover een dergelijke opzet van politiek staan centrale acties, die uit de lucht komen vallen en waarbij geen rekening wordt gehouden met de follow-up. We doelen dan bijv. op de UCN-demonstratie van april 1977. Een aantal partijen, die zich na het uit elkaar vallen van de AKK's nauwelijks meer met de AKB hadden beziggehouden (met name PvdA en CPN) organiseren een demonstratie tegen de uitbreiding van de UCN-fabrieken, die in de lucht hangt. De mobilisatiemachinerie gaat op volle toeren draaien. Daarna wordt het weer stil in die hoek. Een inzicht in de wat grotere samenhang kan in een dergelijke politiek niet ontstaan. Op allerlei concrete punten moeten de mensen maar gaan demonstreren. Als die niet meer speelden, of achter de schermen geregeld worden, hoor je er niets meer van, totdat je weer voor een heel ander punt de straat op mag.

Een van de gezichtspunten waaronder de Kalkardemonstratie van september 1977 beoordeeld zal moeten worden is dan ook de wijze waarop de opvang van de mensen geregeld is, die toen in beweging zijn gekomen. We willen dit element van decentralisatie, dat onlosmakelijk met de AKB verbonden is, wel benadrukken, maar niet idealiseren. Dat laatste zou gebeuren als enkel het element van decentralisatie benadrukt wordt, zonder dat aangegeven wordt hoe er een bundeling van krachten tot stand moet komen. Gekozen zal moeten worden voor een opzet waarin plaatselijke of regionale groepen gezamenlijk een centraal beleid gaan uitstippelen. Daarin zal rekening gehouden moeten worden met het verschil in situatie in de verschillende plaatsen. Een dergelijke opzet zal ook doorgetrokken moeten worden naar het LEK. We hebben gezien hoe bij de oprichting het LEK tegen wil en dank een centrale organisatie werd, waarin vertegenwoordigers van verschillende groepen zitting hadden, omdat plaatselijke en regionale alternatieven goeddeels ontbraken. Momenteel is de situatie snel aan het veranderen. Onder invloed van de voorbereiding van de Kalkardemonstratie zijn talrijke plaatselijke groepen ontstaan. Nu is er wel een organisatie op te zetten die gebaseerd is op plaatselijke en/of regionale groepen.

Een tweede belangrijke faktor voor de ontwikkeling van de AKB op de langere termijn is de verbinding met

de arbeidersbeweging. Het LEK heeft altijd de noodzaak ingezien van het samenwerken met de vakbeweging. Dit heeft geresulteerd in een discussie binnen de vakbeweging. De Industriebond NVV heeft onlangs een rapport over kernenergie gepubliceerd en binnen het FNV wordt de wenselijkheid van een dergelijke discussie onderkend. Ervan uitgaande dat een dergelijke discussie binnen de vakbeweging gewenst is en dat alleen door een sterke AKB de noodzaak daarvan met kracht onderstreept kan worden, moeten we aandacht besteden aan de argumenten waarmee het nucleair-industriele kompleks de vakbeweging bestookt. Dit betreft dan voornamelijk het punt van de werkgelegenheid en de industriële groei. Deze argumenten zullen voortdurend ontkracht moeten worden.

Daarbij moeten afgeleide discussies vermeden worden. We hebben het over een discussie waarin tegenover de noodzaak van het werken met en in de vakbeweging, de noodzaak van het werken met bedrijfsledengroepen en basisgroepen geponeerd wordt, alsof het een het ander uit zou sluiten. Centraal moet in de AKB een strijd tegen de kernenergie staan, waarbij samenwerking gezocht moet worden met al die groepen die een bijdrage kunnen leveren aan deze strijd. Wel zal geprobeerd moeten worden om de verdere konsekventies van een stellingname tegen kernenergie te benadrukken. Dit impliceert naar onze mening tevens een afwijzing van het huidige maatschappelijke systeem.

Als we even terugkomen op dat arbeidsplaatsenargument van de atoomlobby, dan betekent dat dat we dit argument niet enkel kwantitatief moeten ontcrachten, in de trant van het betreft slechts enige honderden directe arbeidsplaatsen, maar dat we ook op de inhoud ervan in moeten gaan. Bij een discussie over de schepping van arbeidsplaatsen moeten ook het waarom en de richting waarin subsidies daarvoor besteed worden aan de orde komen. In die discussie kan dan tegenover het winststreven het behoefte-argument geplaatst worden. Op deze manier stimuleer je in een discussie over de inrichting van de samenleving. Verder is de energiesector uitermate geschikt om eisen van de vakbeweging aan te relateren. Tussen milieubeweging en vakbeweging kan bijv. een discussie gestart worden over de toekomst van de energiesector.

In een dergelijke discussie zullen ook verschillen tussen beide aan het licht komen. De milieubeweging heeft zich immers altijd verzet tegen de konsumptiemaatschappij, die parasiteert op de natuur. Deze beweging zal zich met name richten tegen die momenten die verspilling en vervuiling in de hand werken. De vakbeweging richt zich op het behoud, zo mogelijk verbetering, van het reproductienivo van de arbeidskrachten. Deze kan op verschillende manieren gevoerd worden. Als de strijd defensief gericht is, als je enkel vecht voor het behoud van een bepaald loonnivo en voor het behoud van arbeidsplaatsen, terwijl aan het kapitaal wordt overgelaten hoe die arbeidsplaatsen gerealiseerd moeten worden, dan kan de natuur het onderspit delven. Een offensieve strijd, een strijd om het reproductienivo die gepaard gaat met bepaalde eisen ten aanzien van de inrichting van de samenleving, kan wel met het natuurlijk milieu rekening houden. Alleen als de vakbeweging die offensieve strijd voert kan zij tot een vergelijk met de milieubeweging komen. Alleen dan kan gepraat worden over een tegengaan van de aantasting van de natuur. Dit onderscheid hebben we willen maken om aan te geven dat die samenwerking tussen vakbeweging en milieubeweging helemaal niet wrijvingsloos hoeft te verlopen. De milieubeweging zal in deze konfrontatie moeten blijven benadrukken dat de natuur geen oneindig uit te buiten produktiemiddel is. De kracht waarmee dat gebracht kan worden hangt mede af, zoals gezegd, van de kracht van deze beweging, zowel inhoudelijk als qua omvang.

Een ander belangrijk aspekt waar we tot slot op in willen gaan, is de konfrontatie van de AKB met het geweld van de burgerlijke staat. Met ongekende hevigheid is de AKB in Brokdorf, Malville en ook elders bestreden. Aanvankelijk leidde dit tot verbazing en verwarring. Demonstranten met rationale argumenten tegen kernenergie begrepen niet dat er zo gewelddadig gereageerd moest worden.

De staat vertoont in deze konfrontaties haar tweeslachtig karakter. Zij zegt het algemene belang voor te staan, een algemeen belang wat democratisch tot stand is gekomen. Daartegenover staat dat deze staat aan demonstranten die opkomen voor gerechtvaardigde bezwaren en later ook voor hun burgerrechten haar repressieve gezicht laat zien.

De staat moet de voorwaarden voor de ontwikkeling van kernenergie veilig stellen, hetgeen betekent dat de atoomtegenstanders gekriminaliseerd en geïntimideerd moeten worden. De energiesector is wellicht de belangrijkste infra-structurele sektor voor het kapitaal. De AKB vormt klaarblijkelijk een groot gevaar voor de ongestoorde ontwikkeling van deze industrietak. In dit optreden komt dit tweeslachtig karakter - het dubbelkarakter - duidelijk naar voren.

De verdediging van de belangen van het totaal kapitaal (de belangen van de kapitalistische winstproductie als zodanig) betekent dat de staat haar schijnbare neutraliteit moet laten vallen. Zij is dan niet langer meer een instantie die schijnbaar boven de partijen staat en die op grond van algemeen geaccepteerde criteria beslissingen neemt, die voor iedereen acceptabel zijn. Op bepaalde kritiek wordt niet gereageerd.

Gerechtigde kritiek, die wijst op de gevaren die verbonden zijn aan de ontwikkeling van kernenergie, wordt onder de tafel geveegd. Een waas van rationaliteit, die vaak met het staatsoptreden verbonden wordt, verdwijnt. Het wordt duidelijk dat de rationaliteit van de beslissingen van het staatsapparaat enkel te begrijpen valt vanuit de logica van het kapitaal.

De sociale staatsillusie - het idee dat het staatsoptreden neutraal van karakter is - wordt doorbroken. Niet enkel in lange theoretische verhandelingen, maar ook in de politieke praktijk blijkt dit: de mogelijkheden voor een leerproces op grote schaal, een proces dat deze illusie doorbreekt, is in potentie aanwezig.

Een dergelijke kijk op de zaken heeft consequenties voor een discussie over het geweld, die in Duitsland al massaal gevoerd wordt en ook in Nederland de kop opsteekt.

Geweld in de zin van het aangaan van een blinde konfrontatie met de burgerlijke staat - zoals een aantal maoïstische groepen in Duitsland propageren (de zgn. K-groepen) vinden wij zinloos en heeft schadelijke effecten voor de hele AKB. De beweging kan gemakkelijker gekriminaliseerd worden en veel politieke activisten zullen op onterechte gronden afgestoten worden. Het is bovendien een farce om te denken dat de klassenstrijd uit de direct lijfelijke konfrontatie tussen politie en demonstranten bestaat. Op deze wijze wordt bovendien niet ingegaan op de tegenstrijdigheden, die aan het staatsoptreden inzake kernenergie verbonden zijn, aan de mogelijkheden voor dat leerproces wordt voorbijgegaan.

Er is evenwel ook een ander aspect aan die geweldsdiskussie verbonden. Voor een aantal groepen is de vraag van het geweld verbonden met de verdediging van democratische rechten.

De vraag van het gebruik van geweld is dan niet verbonden met een uiterst abstracte notie van 'bestrijding van het burgerlijk staatsapparaat', maar wordt in relatie gezien met het opkomen voor de eigen democratische burgerrechten.

We zouden echter een ander aspect naar voren willen halen. Naar onze mening is het uiterst belangrijk om het gebruik van geweld zoveel mogelijk te vermijden, waarbij zowel principiële alsook praktische argumenten een rol spelen. Een praktisch argument voor een dergelijke stellingname is dat het moeilijker wordt voor de staat om de AKB te kriminaliseren.

Principiële argumenten die meespelen zijn dat er onder de huidige maatschappelijke omstandigheden nog andere mogelijkheden dan het aanwenden van geweld zijn, om politiek te bedrijven. Deze opstelling ligt in het verlengde van het streven naar een samenleving waarin conflicten zonder geweld opgelost kunnen worden. Het doel dat nagestreefd wordt en de middelen om dat doel te bereiken hangen samen. Bovendien profileer je je duidelijk van het staatsapparaat dat blijkbaar geen andere middelen kent om haar politiek door te voeren dan de brute geweldsaanwending.

Een dergelijke stellingname betekent niet dat je met de politieke activiteit niet verder gaat dan de steeds smaller wordende marges, die de burgerlijke staat openlaat. Het betekent wel dat je die kaders op een andere, creatievere manier te lijf gaat. De strijdmethode bepaal jezelf en je laat je niet door de burgerlijke staat het gebruik van geweld opdringen, je aldus lokkend naar het terrein waarop zij het sterkst is.

Het blinde geweld wijzen wij af, maar waar recht onrecht wordt, wordt verzet een plicht.

JOOST VAN DEN BROEK

JOOP MEIJNEN

NOTEN

1) We baseren ons in deze inleiding en in de eerste paragraaf voornamelijk op:

- Kernenergie in Nederland, K.T.Uitham/H.J.M.de Vries/G.J.Zijlstra, in: Acta Politica 1977/2, pp.161-206, Meppel 1977. (Van de hand van dezelfde auteurs is zojuist verschenen bij uitgeverij Xenon in Groningen, Kernenergie in Nederland, een onderzoek naar machtstructuren).

- De opkomst van Nederlands Nucleair-Industrieel Complex, Michel Korzec/Bert Vuijsje, in: Haagse Post 13-9-1972.
- 2) Vrij Nederland 11-12-1976.
 - 3) Uitham c.s., t.a.p., p.169.
 - 4) Vrij Nederland 10-12-1976.
 - 5) Haagse Post 13-9-1972.
 - 6) Uitham c.s., t.a.p., p.201.
 - 7) Het rapport-Rasmussen is een risico-analyse van dubieus wetenschappelijk allooi, dat uitmondt in een lofzang op de kernenergie.
 - 8) De aktiegroep Strohalm is opgericht naar aanleiding van de alternatieve milieukonferentie in Stockholm 1972. De conferentie werd gehouden ten tijde van de VN-Milieukonferentie, eveneens te Stockholm. Strohalm vat zichzelf als een maatschappijkritische milieugroep op.
 - 9) In die voorbereidingsgroep zitten uit Nederland, vertegenwoordigers uit SSK's en LEK, uit West-Duitsland, vertegenwoordigers uit diverse Bürgerinitiative, waarbij op de achtergrond partijbelangen (KB, KPD, etc.) en belangen van milieugroepen (o.a. Weltbund zum Schutzes des Lebens) een belangrijke rol spelen.
 - 10) Officiële stellingname van de Westduitse vakvereniging DgB: 'Eine Wachstumpolitik, die sich an der Vollbeschäftigung orientiert, erfordert eine ausreichendes Energieangebot. Trotz Energieeinsparungen, verstärkter Kohleverwendung und der Entwicklung neuer Energietrager ist dieses Ziel jedoch bei völligem Verzicht auf Kernenergie nicht erreichbar'. (Die Welt, 7-4-1977). In een onlangs gepubliceerde discussienota van de industriebond NVV wordt het gebruik van kernenergie scherp afgekeurd vanwege de milieu- en veiligheidsrisiko's en de machtsbelangen die er aan vastzitten. In de beleidskonklusies wordt echter gezegd, dat de aanwezigheid van een "beperkte produktie van kernenergie als aanhechtingspunt voor voortgezet onderzoek" wordt aanvaard. Zie Volkskrant 23-11-1977.